

1-25*

551(2)*
P.P. 1-25

(see JUN 8 - 1942)

K24/9

Tsatswane, mihlaba.

N. J. Mabale
P.O. Kleinletaba

Ta nhwanyana loko a khomba. (Piet Booischool)

Loko a vona tihweti to sungula, o vurwa lešaku o kurile. Nhwanyana ya loye, o (ta) ya byela "qinwana wa lava va kulu lava va thamaka va ši vona, kutani ya loye o (ta) ti visa vawoni va kulukumba.

Vakulukumba va (ta) hlengetana, va nwi teka, va nwi yisa e handle ka muti. Le handle ka muti o fika a biwa šinene hi mudzabi (loyi a nga ta nwi dyondisa milawu, ni ku nwi langutisa lomu a ya ku kona) Enda ku ka loko a biwile, o khandyisiwa nsinya wa Nkanyi, va susa rihanti ra laha a nga khandya a namarela kona.

Šihanti leši ša nkanyi, o fanele ku gwarfa našo ntshindi, kutani va yimbelela va ri kafi va nwi yisa nzwimi.

Risimu ra vona hi leri: "He he o ya wela he."

Endlwini ya leya, ku (ta) thiveriwa nqilo, kwale ndlwini o navisiwa milenge Mudzabi wa yena a nwi šangula (o yunda mirundi yi loyi wa khomba, yi katsiwa na ntsumane, kutani a tsala širp ša yena hikwašo hi mirundi ya kona yi hlanganisiwile ni ntsumane. Loko a tsariwile, šinkambana leši ša ntsumane ni mišišitu, ši khubumetiwa e hansi ka milenge, emahlweni ka yena a ši hangama.

Loyi wa khomba o ta yimisa mavoko hehla, kutani mudzabi a faya šinkambana hi nenge wunwana, a ši hetisa hi wunwane, masuku a ši teka, a tshikelela e tihlungwini ta mavela ya šikhombafi loko midzabi a

Indexed

hetile ku nwi tshikelela hi ^{wh}šifengele ^{sh}šū šikhombana,
o fanele a rila, kutani endaku ku rila, šikhombana.
Loko nwanana wa vona a nga rila, o fanele a biwa
a twa ku vava ku ri a rila hi mbisi.

Loko ntiro^h walowo wu herile, šikhombana ši
fanele ku suma risimu (ku Namba) leri na unwe a nga
se ri yimbelela, ro a tsina hi rona. A thaga hi rona.
Loko a tsangisa ^zku ~~suma~~ ra yena, o fanele ku yimbelela
ra mana wa kwe, a tihela a tsinisa ^{wh}šifji mana wa
kwe a tsinisoku ^{wh}šena.

Loko ta risima hi herile, o fanele ku langa nuna
loyi a nwi ^shaketaka, kambe a nga ri nkulukumba, o langa
e ka ^{wh}šihlangi le ši ^{wh}šifango. Mana wa šihlangi, o (ta)
sila sole a silela vatsatsi lava a va fambisa ntiro
wo šangula.

Šikhombana ši (ta) byerwa kambe ku yima ši yimbelela
risima. Wansati unwana o (ta) vutisa ^{wh}širwana hi
risimu yena loyi wa šikhombana a hlamulašo hi risimu.

^{wh}šivutiso ^{wh}šā kona hi lešji: "Mana wa wena i mani?"

Tata wa wena i mani? Nuna wa wena wa šihlangi
i mani? Nuna wa wena wa nkulukumba i mani?"

Yena o fanele ku hlamula hi laha a tivaka ha kona,
hi laha ku nga ni ntiyiso. Val'ku "Mulu ri wudwile,"
dzerere mukodeni, muhwanaga di ya lila." Vo nwi phata
hi rona loyi wa šikhombana.

Loko ntšwa^h walowo wo vutisa ša^w vanuna wu herile,
 va byela šikhombana ku ri ši ya hisa yindlu ya
 nuna wa šona loyi wa šihlangi; vona va (ta) lumeta
 mabyanyi yo oma ku ri a ya hisa hi wona va
 nyika šikhombani^{na}; loko o huma na ndilo o tsutsu-
 mela ku ya hisa, vanwana va nivi hlongorisa, va
 nivi khoma; kutani va nivi vuyisela ndlwini. Loko
 a vuyisiwile e ndlwini, o yisiwa ka vakhegulu kuri
 a ya voniwa. Mulogulu loyi, o (ta) nivi kambela
 šinena loko hi kunene a kurile. No šona o fanele
 ku vona loko nhwanyana loyi a khombaka a ri ha va
 šinwana ša šisati va nge i "Mileve."

Loko a kumiwa a ri ha va hi lešaku a nga tlangangi.
 Ku tlanga ši vula ku khoma šeši ša mileve a
 koka ku ri yi leha leši a endliwaka šona loko a ri
 ha va, ku hisiwa yininga ri ~~tshepiwa~~ tšhepiwa e
 mothangeni a monyisiwa ri kari ri hisa kuri
 atšha. Loko a kumiwile a ri nasš a nga
 hisiwi. Loko šešš ši herile, ku pforiwa yindlu
 vabheka, va vitana vito ra šidzahana šakwe vaku:
 "Tana u ta teka šitombo ša wena ši vupfile."
 Ku ptala yindlu vaendlela ku ri šilinga twali.

Kutani endhaku ka šešo o tekwa a yisiwa
 khomeni a ya tšineriwa. Yena nkari walowo
 o thama a vona. Hi wona makumu ya siku a ngenaku

Ku ni ntšhe^h wa masiku hikwawo. Khomba siku rinwana ni rinwana^z yi dyondisiwa ku tsina, ku thaga, ni milawu ya kona. Loyi a tšhe^h ku dyondisa milawu i mudzabi ni vanhwanyano va rinwana. Mudzabi o tšhe^h ni ku languta khomba. Khomba loko yi kala yi huma na mpundfu a ya ha humi kambisi, hambi yo twa yini na yini yi fanele ku yimela nkayi wa na madyambu loko se vanhu va nga ho fambatambi.

Siku rinwana na rinwana khomba yi pfukela nambyeni laha ku nga ni mati yi ya pela. Hambi širami šo vandtani o fanele a pela a fika hi nhamu. Kupa širengele^z leš^w vanga nwi fayela siku a nghenaku kutani ndi te š^w hošwa matini, laha š^w nga ta va š^w hošwile kona, hi laha a nga ta hamba a ya pela kona. Loko a ri ndeni ka mati, o fanele a teka voko rinwana ri famba hi le ndi ku te ri ya makatleni, rinwana yi ta hi le henhla ka makatla ri ya hlanga^w ni leri rinwana; kutani khomba yaleyo yi koma ristih^ho rinwe hi voko rinwana yi ku nta-a-a-! yi ya mahlweni, nta-a-a-a yi ya nahaku! a hlanya tintih^ho hikwato a ri kari a endla šes^wo, loko a hetile a huma a ya thivela ndilo a oya. loko a suka kona,

e ka nsati wa hosi, hi kona khomba yi yimberwa ku. Ku ni ku suma e ka ūanana ūa yena loko a ri leyi a tekwa, kutani kona ku sumiwa hi byalwa. Mansati o fanele ku fanka a ya suma a khombile šitluka ši nga šikombiso ša ku tsaka hi yono milavvu ya ku suma.

Ta v̄pkoivana: loko v̄koinwana v̄a sumeriwile, v̄a suka v̄api ni šintšekana šo tehuka ša šiyanaane. loko v̄a fika, na v̄ona v̄a nivi šangula, v̄a susa ntshindi ni šihanti leši a gwarisiwile kulri a v̄ekele e šintšekana. Šikhomana hi nawa šo ti tifela, kambe loko širi leši ši ši nga tekwa, a ši tivji, a ši šfeki, ku šfeka midzabi.

Mbyalo: Ku ni byalwa lebyi byi šfekiwa khomba yi nga se huma, kutani byona byi ūviva "Mahlanta ya khomba." Byala lebyi byi niviwa hi vakhegulu. V̄anana a v̄a nyikwi.

Byalwa bya ku huma ka khomba: V̄koinwana ūa nga ūanana v̄a khomba, v̄ufanele ka sumeriva kambe kyfi Asati wa v̄ona wa huma. ūona v̄a ta luva tinguva, ntsumane, mafura, mi tšeka, ja hikwaso leši ši lavekaku khombeni. šinxe ni "v̄šanga." Kutani v̄a ja fumba naso siku khomba yi humaku.

Lava v̄ini v̄a khomba ūa ta byelanel v̄a šeku byalwa byo tala: Byalwa lebyi byi ta

a vanyisiwa hi hi ti yinkhu. Ku fanele ku va
 ni makhwana e henhleni ka tinkhu. Hosi na yona
 ya wiaziwa kutri khomba ya huma hi byalwa. Xona wa
 Khomba i khwana, Hosi ya tiko makhwana mambivi
 kumbe manharu. Loko siku ri fikile, hosi yi ta fika
 yi vona byalwa hi kwabyo lebyi byi nga endleriwu
 ku huma ku khomba. Ku fanele ku va na yinkhu ya
 Siwiazu su hosi ni mukonako vva makhwana mambivi,
 ni yinkhu ya hosi, ni yinkhu ya madfaho, ni yinkhu
 ya va vasati, ni yinkhu ya fihle. Loko khomba yi
 nga tekiwi. Loko yi tekiwa, ku ni yinkhu ya
 vakoinwana leyi yi lemiwaka. Yinkhu ya vakoinwana
 yi lemarwa hi pondlo, loko va ri hava mali va humesa
 ribyanyi kutani ribyanyi leri ri nkhesa ku ri sikweteti
 vo ta lava vo numesa. E ka tinkho hikwato leto,
 ti fanele tiri na ntsheto, ngopfu - ngopfu ka lebyi
 bya hosi ni vakoinwana byi fanele byi vo na ntsheto.
 loko hosi va nga bui ku yi nyika byalwa, vo yi
 nyika mpondlo ni khume.

Khomba siku yi humaku yi fanele ku vanga hi
 ku ya pela nambyeni, loko yi nga se vuya byala
 bya yona a byi riwini. Kutani khomba leyi yi feki-
 waku a yi hatli yi vuyisiwile hi le nambyeni.
 Loko yi suka nampundle, yi fanele ku famba yi
 vwele byalwa, ku nwa vatsatsi byalwa bya kona

(8)

loko vō ya ku layeni ka khomba. Loyi wo tekiwa
 ku fanele ku yimeriwa lava vō le vukatini byakwe
 vā ta nivi teka. Vuso siku ra kona byi s'ekerivwa
 e nambyeni byi d'yeriwa kona. Vakoivwamu vā
 fanele ku ya nivi teka hi mitavvu, loko vā tsand'eka
 mitavvu wa biwa a t'kuri a toviva. Tivo Vini
 vā nsabi vōna vō ta ni s'ambalo s'ō huma hi s'ona.
 S'inga nguū, nsanga, vuhulu, na duku ra siyand'one
 ra le šisutini ni le hlokweni. Šikhombana šī
 fanele šī totiva ni nsumane mmiri hikwawo.
 Mudzabi o tola mahlwani.

Khomba loko yi vōya hi le nambyeni, yi and'oleri-
 wa s'itheve e ndyango vōvasati vō endla lesi vā
 nge ku ni ku "kand'ya khomba" lava vā kand'yaka
 khomba hi lava. Mana wa yena wo nivi v'eleko,
 na v'ekhokwa wa yena, ni hikwavo vā ri šaka ra yena
 lava vā nga ni šangu ya vōna, hikwas'ō lesi
 s'ikhamba ku tsaka. Sikura kona, na mudzabi e
 nga femba fambi, o khomiwa tani hi madzabi.

Loko khomba yi vuyile se ku n'niwa mabya-
 -lwa. loko v'ujwile muafuhu vō sungula ku phikhiza-
 -na hi ku tsina. Ku sungula v'ini vō n'niwa šiko,
 hikona v'ainwana vō nga ta land'ō. lava vā tekaku
 hikku tsina ka vōna vā ba s'ikho'e e hansi
 kumbe e mu'ini, se v'ahleka v'angana.

Loyi a tšivisako laša va nga teka i hosi kumbe
uimaru wa vukulukumba, kumbe mu fambi loko a rini
vito.

Timhuku ta khomba loko yi humile; loyi a lašatu ku tšiva
vito ra vukhomba o fanele kuvi šava hi risenga kumbe
hi ku hlaya mibwuu, hikoma šikhombana ši vutoku vito
ra šona. Loko ši ngu se hlamba, ša lariva ši ri
rotlwini, loko ku nghena vukulukumba ši fanele ku lesa
hi ku etlela hansa; katani vukulukumba ya boye a ku:
"maša" hi kona ši pfukaku hi ku nonoka ši
heta nkarfi ša ha pfuka.

Kufika siku leri a hlambatu ntsumani: Hi siku levo o
susa duku leri ra ši yandana a veka ri hlayiseka.
E ku hlambeni o heleketiwa ni vatsotsi. Lesi ši endivva
e-nafaku ka viki loko se a humile. Hambi o
hlambile ntsumana, loko o hlangua ni munhu loyi a nge
se nni lulaku (ku šava vito ra vukhomba) o fanele a
losa a kalte a nivi šava. Vusenga lebyi byi humesiwa
=ku byo šava vito, byi boheleriwa e nhalwini byi
endivva "šiptunye." Šiptunye i vusenga byo šava vito
ra khomba. Šiptunye leši, loko šo khomiwa hi
šikhombana šinwano, ku fanele leu lwina. Loko ūa
ngu lwi hilesfaku loyi a nga khoma o hlayile
milarvu ya šiptunye a yi tšiva. Loyi wo ka
a nga se khomba a nga šikhomi.

Tihakelo:- Mudzabi wa khomba o vuyeriva hi maseleni mambiri hi yona hakelo ya kwe.

Mana wa khombu loyi a nga riterivai o vuyeriva hi ku loko khomba ya leyo yi tekina, nuna wa yona o fanele ku humesa pondō, handle ka šesš go fanele ku pfariva mbeleko a nga veleki.

Ku ni lesi šotala šinga sala: Loko khomba ya ha ri rdhwini, yi fanele ku byeriva ku ya yi va timanga ta mana wa yona wo ivwi veleka, kumbe šifaki ni šinwana lesi šidzivaku. Nkaxi vuvwana timanga ti nga hela vo nga lemukangi.

Siku vungo munduku khomba ya humaj; ku fanele ku tsiniva lesi ši vuvwaka "Geregere" Lesi a ši laša ku fana ni maywayiwane ya vavanuna e ku ambaleni ka šona.

Naradyambu ku tsiniva vudzedzede. A ku etlerivi vo etlela vatri karj vātšhina. Huvana unwana a teka nkombe, a teka mbito a khubumeta, a thandeka ritihō rafe šikari ya šimati, a phikingela hi nkombe ri ka huwa. Hi vusiku byebyo a ku etlerivi, va etlela va ri karj va tsina va yimbelela ni ku ũketela.

Ku ni šanga ya khomba; šanga leyi loko nuna wa khomba ya leyo a laša ku yi vona i pondō.

Pondō leyi ve-ri yo ptula bokisi. Bokisi va vutakuri hi kona va nga etlelaku širive.

Timhaka ta humba. (Mhongane Mphakati - Chauke)

Humba e ka hina vahlengwe a sifi
šilo leši šikulu. I nyama. A yi dyiva. loko munhu.
a kumile nyama ya humba a nga ha laui yinwana
hikuva humba leyi a yi hi nangheta.

Ku si mhaka yo ~~hlangwane~~ ya khumba ya humba.
khale khale mutani wa mahlengwe o yile
a ya thama ka va kokwa wa kwe e ko
Sono. Hina vahlengwe hi va tukule va ka
Sono. Kutani loko mufana loyi a yi kwale,
a sungula ku vana nalo ni ntsho wa nalo.

Hina vahlengwe a hi nga vuu tui, no šona
a hi nga šeki šakudya šo hina. A hi dyambila
na fihumba na tishoti. kambe ši ri šimbisi.

Loko a dyile šakudya šo šekwa a tva
šinandha ku tula šale kaya Hlangweni. A
nga rivalaka lesaku va ka vana va šaniseta hi
ku dya šakudya šimbisi hikwalaho ka nalo.

O tekile humba yo ka ntshumu, a yiva nalo
kutani a tautsumo nawa a vuu yisa Hlangweni
Vukosi bya va ka Sono byi herisa šeš. Nalo
lowu a byi ri Vukosi kutani vukosi byi sukela
Sono byi ya ka vatukulu va nga va ka
Tshauke Kutani vo ka Sono va ku i va
ka "Hlungwane." Va nga hlungiwa vukosi

(2)

hi ntukulu. Va ka Tsauke ua-ku: i va ka
Mabasa. (ng'lo) va nga yi va ng'lo ka va
Kokwane. Va ka Sono kumbe Hlungwane, a va yi
rivali mhaka leyi vi Mamuntiba

Timhaka ta Vumbi ta humba.

E ku fikeri ka Vangoni, Vahlengwe a va ka pitina
ngofu s'ime ri tsaoko tihwana. Loko va kumi
wa hi Vangoni va si kaji va dya s'ipharaka,
a va tekeriwa

Vahlengwe i tsaoko ro thaxiba e s'ikaji ka
Vantima, kutani a va si vanhu vo dya
tihumba. Mitlovo yi imanyana ya vantima
a yi dya hantle ka hina Vahlengwe. Kutani
a ho na hi s'elile nyama ya s'ihari kumbe
nyama yinwanani, a hi phamela e humbeni.

Loko Vangoni va hi kuma hi kaji hi koka
nyama yi huma humbeni, va utiso va ku:
"Midya yini?" "Itamulo ya kona a ho." "Hi
dya nyama ya humba." kasi i nyama ya
s'ihari. Kutani a hi nga tekeriwi nyama hina,
Vahlengwe hikwalaho ka ku phamela e humbeni.
Humba hi yona yi nga hi nyika ku fuma
ni utlhari. Lesi vanwano va nga ka pitina
hina a hi s'iponangi. Humba hi yivele
ng'lo ka yona niku tumbeta nyama e kayona.

K24 / 9

Tshifhone

Tshifhone e nkhawu yo kwetsima. Hi le šihlahleri kumbe
kuniwani laha hina Vhavenda hi gondelelaku kona.

Gandelo ra kona tiko hikwara lexi ni fumiwaka hi
hosi yinwe va na gandelo rinwe laha va hlanganako
kona. Hosi yinwana ni yinwana yi endlisa ša yona.

le Rionde a hi endlisa lešii:

Tshifho ša kona le Rionde, a hi vula yingwe.
Loko širimu si sungula, munhu a nga šii kati
ku tisungulela a tuma, a fanele ku ranga hi ku
yima ku phahliwa "Tshifho" o ku phahliwa e ku
Sunguleni ka tembe širimu. Hosi a yi byela vanhu
kuri va loveka mavela yo endla byalwa. Mayeno hosi
e mutini wa yena, a ku lovekiwa. Loko va lovekile,
a va nga ha hološii, ni ku lwa a va nga pfumetiwa,
loyi a hološaku kumbe kulwa, a sala šikwembu kutani
šikwembu šii ta laniwa, kutani loyi a lwaku a rihisiwa
a humesa. Mbuti ya kona a yi tivisiwa siku ku
thethiwaku yi diawa yi gyiwa. hi vonhwanyana laha hi nga
ta rungula temhoko ta vana.

Lešii a šii arisiwa loko byalwa bya Tshifho byi nga
se vupfa, a ku arisiwa huwa, naloko va inwile a va
nga bi huwa, va nga yimbeleki, a va nga bi nanga,
a ku nga tshayini ntšhumu. Munhu a nga hlomisi
nsati hi nkari walowo hambu munhu a nyikiwile nsati wa yena

Tshifhono.

A ku ri ni Vantwana lāva a va hlaluxirwa vā vana
va hosi, Vantwanyana lāva, a va vurwa "vutombo" hi
ši Venda. Hi nkari lowu byalwa byi nge si vupfaku
bya Tshifho bya ha tiriwa; Vantwanyana va kona a
va finikeli ntshumu e mmirini. A va tshama ndlwini
va ri vōse va nga voniwi. Lomu a ja tamba kona,
a va tamba va kari va hošetela maribi kuri
loyi a va twaku a pfa a tsutsuma. Loyi a va
vona, a rihisiwa mbuti va ku: "O uhona vutambo!"
Loko va riwi kanganyisile, a fanete ku wela hansi a
tumbela a fihla mabla a etlelo, va tona va hunda
vo "O file" lambe va ko ri va riwi vona
ku ri wa hanya. Va hoša ribyi kuzubi na yeno, va
hunda va tamba va nga riwi bangi.

Siku byalwa byi vupfaku, Vanhu va byeriwa ku rwala
byala bya vona byi ya hosini. Hosi ha yona yi va byelaku
kuxi vo tisa byimbira, kumbe byi tona yaru. Šeši a nga
ta vurisa šona. noko byi škite hosini, byi voniwa kuri
hikwabyo byi kona, se ngoma ya biwa, mikulungwani
yi biwa. Tshifho a ši ri ni tisimu ta šona, leti
a ti themendela šona. A ku tšiniwa ku nga etleriwi
na hosi yi tšina.

Hi siku leri ri thandlamaka, Vanhu va hika hikwa va
a va tšhaya tinanga ta šikona bya hari vusikanyana

(3)

loto ri ya ku šeni, Vanhu va suka e šikoneni va ya kusuhi na "Tshifho" va ya yima kona šinwe ni hosi ni tindhuna ta yona.

Ku hlawuriwa munhu hi tihlolo loyi a fanele ku yisa byalwa Tshifhose. Byalwa bya kona a byi twaliwa hi nghotsa ya rinkolo leyi hi ~~ši~~ šivenda va ngo i "Thungu" ūito ~~na~~ thungu a ku ri ku yi funda leši yi nga nghotsa ya šikwembu. ~~Ū~~ nghotsa.

Iunhu loyi a yisaka byalwa, i wanuna, a famba a gwarile ntsindi. Emmirini o bohiwa mitšeka leyi a va luka hi voše leyi va ngo "Masila" Mitšeka ya kona yi fana na madekeni. A yi endlwa hi ritiya.

Mitšeka leyi a ta riwi khoma hi yona va ri kale, ku ri loko yingwe yi riwi levela ~~ya~~ va riwi lamulelo va riwi koka hi yona ku ri yingwe yi nga riwi kumi.

Loto Tshifho a ola ku riwa, ku vitaniwa vahlahlvi va ta hlahlva. loyi a khomekaka hi tihlolo, a a rihisiwa mbuti. Lava a va ~~si~~vela šikwembu ku riwa byalwa hilesi: loto munhu a byarile mavela ku nge se thethwa, loto a holovile na nsati kumbe na unwani a nga twiwar ngi, loto a endlile šinwana ša leši ši si veriwaka loto ku gobixile mavela ma mirile, ma tsuŭuriwa.

Loto Tshifho a tsakerile magandelo lawa, se a nwa, murwali a ši siya ši ri ka ri šinwa a ya byela hosi ni Vanhu se ku tsakiwa,

(4)

Ku tšiniwa. Loko a telca šiphaphana ša kona a kuno ku nwiwile, a va Hhela va ya kaya ku ya tšiniwa, se ku pfuleriswa mabyalwa. Va heta nasiku manharu va ri kati va tšina va tsakela šikwembu ši nga tsakela magandelo. Hi kona se širima ši sungarivaku.

Leši a va ~~gandelo~~ šona i Yingwe a va ku i (Melukawu) Melukawu. Hi yona a va ku yi nwa byalwa bya le ~~thetha~~ tshifhone. Yingwe yona a yi ri kona e nthaveni ya Rionde, loko va yi twa yi rila, a va tšhava va kuri ku ta humelela ša ritšhuma. Šinwano ni šinwano a ši nga pumelerivi ku endliwa ku nge se thethiwa.

A kuri ni munhu loyi na yena a va ku i "Melukawu" na yena a nga sali loko ku endliwa šilo leši, a a ri ni vito ra šikwembu ša kona. Šihlahla ša kona, a ku nga pumelerivi munhu ku tsema timhande, na ku tshoŋa tihunyi; kambe ku nghena kona a ku ngheniwa.

Hosi a yi thetha ku ri tiko ri lala, tiko v pi pfuna mavēle.

Na šeši ša ha endliwa a Rionde.

Vanhwanyano lava va "Vutambo" a va tiri ku konda nitari walano nu hela. Ši endliwa kanve hi lembe. Vavenda va ehheketa ku ri šikwembu šiniwile.

(1) Masianuga Šikukuvi. (Venda)

Masianuga Šikukuvi, wa Mtamba, wa Ntshisekani. Vhatauhatsindi muye mutshila wa mbudzi ntsumbu waya vha tshi (a.)

Ndi ũelekinile e ka Masia Ongedacht, ka ha fuma Jiwawo a ũelekile Atony na Lucas.

Loko ha ha ri ũantsonga a hi risa timbuti na thomu. A hi karatima ngopfu hi ku ~~lela~~ khororo. Loko khororo yi balesile muntu, a hi tshiũela ndilo hi tisa motluka hi kanda.

Khororo leyi a yi hi riũata no risa tihomu ti lahleka. Situ rinwani tihomu ti dyle maũele hi thele handle hi tshaua ku bima e kaya. Loko tihomu ti lahlekile a hi nga yi kaya.

Loko ndi thikile ku risa, ndi ngenile ntinweni wa ku tsemelele mire yo hi ta ~~ku~~ kuma thunyi to tshiũela hi kuma makala yo-fula Šikomu. Tihunyi ta tona a ti endliwa nyanda yi kulu yo ringana na yindlu kumbe ku tula, loko hi hisile. a hi kombela ũaũasati ũa ta rwalela makala. A hi endla malahla hi ndlela ya leyo. Malahla ya kona, mayisina a Marhwarhweni. Siendla tindhundhuma ti kulu.

Loko makala mahengeletiwile, a hi famba na ũaũasati a Simbupthe hi ya tsela ngwidi ũaũasati ũa pepere ni ku yi hlazula, ni ku yi rwala hi mintundwana, na širundu ũa yisa Marhwarhweni.

Ngwidi leyi a yi yisiwa Marhwarhweni, laha a ku tšeriwa godži ku fana na širundu godži leni a hi hoša ngwidi ku tshiũeleliwa ndilo ku ri yi hlazula.

2)

Laha godzini, ti tshivelerwa kuri ngwidi yi vupto. Yi etela a godzini, hi samunduku yi yisiwa a Rhurhweni laha a hi tira dyamba ri kala ri pela; loko hi sukla kona se hi ri na ntima wa Kondlo.

Loko se ngwidi yi yisiwa e kheleni, Mutshilo wa vitaniwa a ta na miri yakwe yo ta tsamba e Rhurhweni leu ri ngwidi yi huna kona se yi ri nsimbi. A ku ngu tiriri handle. Ka ua Mayini ~~na Soba~~. Mina ndi dyandite htiru wa lowo wa vutshilo hikuva a wu ri ntiro wa tatana.

Loko se tinsimbi ti sukile e Rhurhweni, a ti yisiwa e Sondoni laha a ti furwa ti endla Sikomu. Mina a ndi ri mutshilo wa sikomu. Vainwani a va fula matthari, miseve.

Ku fula ku sikomu ku karata ku fayetela tinsimbi. Sikomu šinwana ri šinwana, a hi pina hi nkombano. Loko sibatile sinene, tinsimbi ti fayetelile ni ku pimiwa ti pimirile a hi heta sikomu sa mune ntthanu, kumba ku fika ka ntthanu na siraru hi siku.

Musila a hakeriwa nteena hi malahla lawa a masala a Rhurhweni; ku haŭa šinwana leši a hakeriwa hi šona loko a nga ri wo malahla wolawo. Loyi a hakeriwa i wansati loyi a kukulaku e Rhurhweni hikuva u hengeleto na mati yo yingana timbita tiraru to tima malahla. Yena wansati ya loye o hakeriwa hi nsimbi, tinsimbi timbiri Sikomu.

Šikomu leši a hi šāvisa hi šāvā tihomu lihomu ta vāvāsati a ti šāvīwa hi Makume mambiri ya šikomu na šikomu šimbiri, ya wanana homu, hambī yi'ri hāvī yi kulu, a yi šāvīwa hi khume ra šikomu na šimbiri. Nšāvō wa hina a ho hambī yi'ri yi kulu kumbe yi ntango sa fana. Ku lo na ku ta sungula mali, šikomu šinwe a ši šāvīwa hi ntšana wa mašeleni.

Mina ku tekā ka ~~na~~ ndi tekile ka vākokwani Nsati wa mina i Nwašinašvi, hi yena loyi a nga ndi humesa a kawani, i Mulawudzi. Wansati loyi a ndi kumele vānhwana vā mune ni Madžaha manhana a ndi ri Šitavā-dulu a Bvumbane laha a ku tshamile Mbhokota wa Mashayile. Vana vā mina vāmbiri vā šisati, vā dlarite hi nyimpi ya Mphepha na mabunu. Vā dlayiwa vā ri ka Makandu e ka kokwa wa vana. Vāniwa vā file se Mphephu a vūyile hi le Vukalanga, hikwo vō vā lova vā ha ri vana, na vāvā vā šinuna vā file vā havi vāntongo. Endaku mana wa vana a lova na yena:

Nsati wa mina wa vūmbizi i Nwamikoyi nwana šivulane wa Mulawudzi kawbe, ndi riwi tekile loyi wo sungula a nga se fa, na vana vā kwe vānga se fa. Vana vākwe vāmbiri vā šinuna, na vāmbiri vā-šisati. Nsati loyi se a nga ha thami na mina mina, o thama na vana vā kwe le ka Mukhomi. Vakonwana vā yena vāmbiri.

(4)

Ndi tekile nsoati wa ūraru o ni vana ^{Vambiri} ~~uraru~~ va šisati, vambiri
va madzaha. Loyi wa ūraru mwana wa šisati o lovite a
~~siya~~ siya mwana wa nhwanyana. Vito ra yena i Phungo.

Wa ūmune i Luvergo Nyamadume - yena o ni vana vambiri va
šisati, unwe wa šinuna a nga nyimpini.

Wa ūnttharu i Luvergo, o ni vanhwanyana vararu ni šifometa
ša ha riku makatleni.

Ku ta wa ūnttharu na unwe. I musandwa u ni vanhwanavaru
ni dzaha ri nga ku verengeneni.

Sati wa ūnttharu na vambiri i Masindi, o ni mwana
unwe wa mafana.

Sati wa ūnttharu na ūraru i hlomisa, a nga se va
na mwana i Phophi.

Vasati va miza, ndi lovite vanwana hi tinbuti, vanwana
hi tinyimpfu, vanwana hi tihomu, hikwa so lesi si
vanga hi sikomu lesi a ndi fula. Tihomu leti ndi
nga šaua, ndi ti fuyile ti tšalelana namuntlha ndi na
muti wa kulu.

Ndi lwile nyimpi ya ka Bekwa, leyi a ku lwa
Antony na Bekwa. Bekwa oala ku luva. Vanhu va ka
ka Bekwa vadlelwe ngoptu hi va ka Thomas, ni mabuna
ya Muhuhudi va nga rambwa hi Antony.

Ku humile nyimpi hi vanderiwile hi va ka Tremalluma na
va Tshakoma hikuva hina a hi ~~ni~~ ni vanhu va Jimana
kutani va nga hi randi. Nyimpileyi hi va hlongovisile

Bekwa

Vakla va hina hi lembe levi Mphemphu a nga tsutsuma
a ya Vukalanga.

Mina ndi yerile nyimpi ya Uluveru hi huma ka
Dzombo, lava vanwana va thevisivile. Kambe mina
ndi lo yauu nyimpini a ndi kalangi ndi alaya muntu.
Hi phangile tihoma hi ta fika nato a Simbupse, tiya
ka Cooksey ti sata ka Cooksey ti ya Pretoria tiri
madzana na madzana ya tihomu. Nyimpi ya kona
kona a ku ri na Pret Joubert, hi yeva a nga
hisa tiko va Uluveru.

Mina ndi Mufuli wa tinsimbi na ku laka Sithewe.

Ntira wa Sikomu i ntiro wa kulu. Loko hi si furile,
a hi si tumbeta Mabakweni ya misinya, ni lomu miteleni
kumbe hi tselela hansi.

Sikomu sa hina a si savino ngofu hi
Matshangana, lava a va teka vasati hi Sona. Tihomu
loko ti-ondile ni loko ti ri ta khate a ho ti tshika
hi nga saui.

Valungu va hi siyerile kuvva misinya a ya ha
temiri hi ku tshava ku khomiwa, se hi sava
kusalomu ka valungu. Sikomu sa hina a yi vi
ndhaka, a si heta mune wa malembe si nge se
hela.

Ndi ~~Vhangan~~ khalabya se ndi ri mutiri wa
le Kimberly. A ndi kuma timbiri tipondo hi viki

(6)

A ndi tira Mdhundhumeni laha Dayimani a yi setiwa Kona. A dayimani a ndi yela ku ya šaša Šibamu.

Loko ndi vuyile tata a hena tintlangu, tindhongo, ni. Sihari Binwana leši a si ri Kona si nge se tutuma hi ku tšhaša vanku. Šibamu leši si tekivile hi valungu va hisa. Si hisetivile ka Cooksey. Hi vuyevivile hi mpondo, mpondo unwana ni unwana loyi a ngu tekeriwa Šibamu. Tiko a ta ha fama hi Maburu.

Loko Johannesburg a sungula, ndi yile ndi ya tira kona. A ndi tira ka Robison a Mugodini yi nge se ite. Mina a ndi tira ku langutisa loyi a taku a ngari wa kona, loko a ta ndi khoma. A ndi ntšintšani na unwana.

Ndi engetile ndi ya kuma wa vuponisa ka e ka Sampungani, ndi rinda mabakiti ya thyaka e ka Robison.

Ndi karile ndi tira ku fambisa golonyi ku nge se va na mavengele. A ndi vuala mapululu masuka Johannesburg. A yi ri golonyi ya Dzombonwana Madzi vandleka. Hivona mapululu ya sungula ku ta ka tikweni lexi. A ya tshika ka Cooksey. A ku nga se va na Šiporo, Šiporo a ša ha fika Pretoria.

Bokisi yi ntongo a ndi hakerisa pondo ku suka Johannesburg. Mapapila yo fambisa golonyi a hi teke Petersburg.

(7)

Hi hina hi nga tira ni ti golonyi ti nge se tiwiwa.
 A ku ri ni Golonyi ya ka Maganu ni yi iwana ya
 le ntungeni wa Rivubye. Tigolonyi leti a hi rwala
 nhundu yi sukka Johannesburg. Yiniwani nhundu ya kona
 a ma ri mapulaho. Mapulahu ya kona hi lawa ma
 Sikhale lawa a ma ri ni mapulangi, siivilwani Sakona
 si ri lebi si ntonga toni a ri nge se kulu; a
 ka hari ni sindwana e nkarini walowo.

Lava va nga savu mapulahu va kumile wati yo
 tala hi ku rimela hikava a ku nga se va ma mapulahu
 hu yo tala. A ku panirwa tihomu. Timbhongo
 ku ri ta panirwa hi si vonile kwale madorobeni.

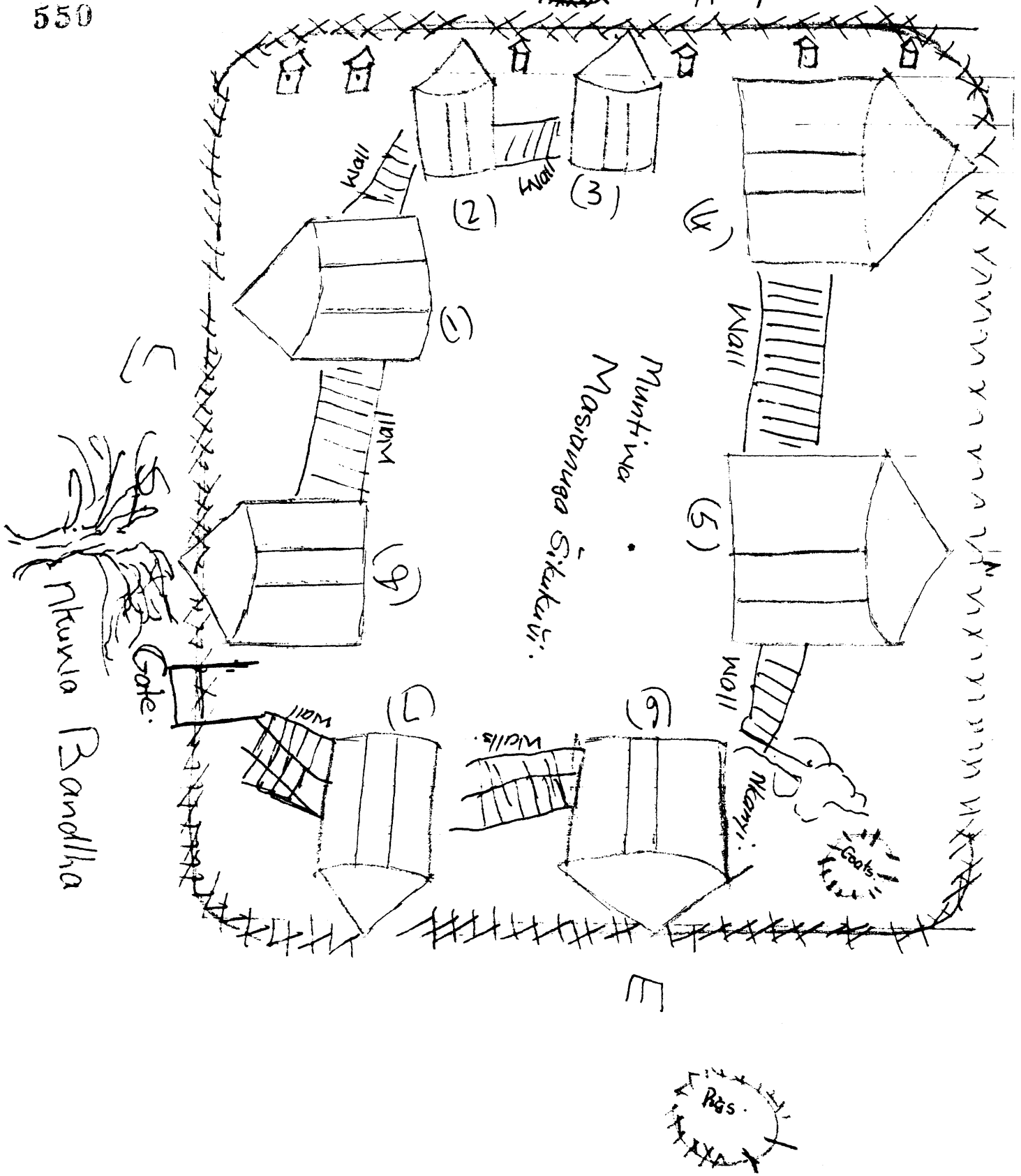
Ku sele mhaka yinve ya ku fula sikomu Loko
 munu a tsandeka ku lovola nsati, a ta a ta
 hi tsemisa miri, ni ku yi hlengeleta. Yena mutiri
 a fanele ku tsema a endla ndhundhuma yi kulu
 a ri yese, kutani loko ku fudliwa sikomu
 a pat pambuteriwa a kaba kuma ku lovola
 nsati loyi a riwi yandaku. Hru Ndi rurile
 e ntsungeni wa Rivubye hi ku tshava furaso ya
 ka Sisuzungwane ndi ta thamo la tikweni ya
 Mukhomi. Ndi na khume ya malembe na
 ntlhanu la tikweni lexi.

550

W

Cattle kraal

K24/9

(8) (9)

Leši šī nge šindwana, i šidulwana šamavēle.

Tindlu. no.1. yindlu ya nwa Madumu. nsati wa le šī kari.

no.2. Šiluvelo. l yindlu ya Masianuga.

no.3. Šitanga kambe ku etela unwana koma.

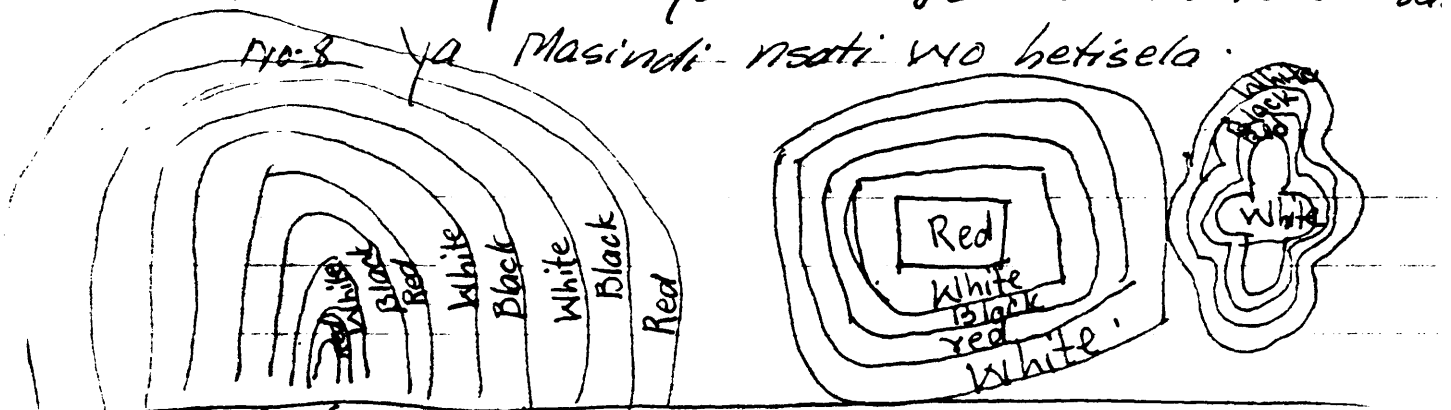
no.4. I lawu ya vafano.

no.5. Šitanga ni ku va yindlu ya Masindi wa nsati wa le šī kari.

no.6. Šitanga ša Mukhabya loko ku titimela u ora kona nile hituva a nga laui ku thama loka ku nga ni uvasoti, o ri o taha va ku holova na uo na ku va nga nini tambela.

no.7. l yindlu ya Riuengo nsati wa Masianuga.

no.8. ya Masindi nsati wo betisela.

Some of

the designs found on the walls outside the huts.

Red white & Black. End.S. 550

